

УДК 336:330.564.2

ВАЖЕЛІ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ**Гордієнко Л.А., к.е.н., доц.**

Черкаський державний технологічний університет

Рассмотрены проблемы формирования финансовой политики доходов населения Украины. Определены основные рычаги финансового регулирования. Проанализована специфика проявления рычагов финансовой политики регулирования доходов населения.

Ключевые слова: финансовая политика, доходы населения, регулирование, рычаги, доминанты.

Problems of fiscal policy formation of household income of Ukraine have been considered. Basic methods of financial regulation have been defined. The particularities of manifestation of household income fiscal policy methods have been analyzed.

Key words: fiscal policy, household income, methods, dominants.

Постановка проблеми. Забезпечення високого рівня добробуту своїх громадян є однією із важливих функцій будь-якої держави. Україна в цьому сенсі не є винятком, задекларувавши це у відповідних законодавчо-нормативних документах та ратифікувавши низку міжнародних актів.

Проте, не зважаючи на стійку тенденцію збільшення загального рівня доходів населення, нагальними залишаються такі проблеми як, низький рівень оплати праці більшості працюючого населення, значна частка соціальних трансфертів у структурі доходів, посилення диференціації доходів, наявність значної чисельності громадян, що отримують доходи нижче прожиткового рівня тощо.

Наявність значної кількості проблем потребує удосконалення фінансової політики регулювання доходів населення та виявлення важелів регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження державного регулювання доходів населення вивчають А. Колот, Е. Лібанова, В. Мандибура, В. Паламарчук, Ю. Палкін, А. Ревенко, Ю. Сасенко та ін. Науковці доходять висновку, що використання адміністративних важелів у сучасних умовах є неефективним, а тому особливого значення набуває використання фіскальних інструментів регулювання доходів населення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення напрямів фінансової політики регулювання доходів населення з урахуванням зарубіжного досвіду та наявних наукових підходів і методологічних положень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вагомим засобом реалізації фінансової політики держави, зокрема регулятивного змісту, є специфічні важелі, які відіграють особливу роль. З'ясовуючи специфіку фінансового регулювання доходів населення, доцільно виокремити важелі, або домінанти, які є суттєвими складовими управління цими процесами.

Формування важелів фінансової політики у кожній країні має відповідні традиції, які відображають особливості суспільного та фінансового устрою країни, ментальність населення, фінансові можливості тощо.

З'ясування та аналіз особливостей прояву домінант фінансової політики з наряду регулювання доходів населення потребує обґрунтування специфіки їх прояву. Беручи до уваги, що фінансова політика реалізується в структурі фінансової системи, тому кожен елемент (складова) цієї системи має відповідну політику на макро- та мікрорівнях, зокрема за напрямками: бюджетна, грошово-кредитна, страхова, пенсійна, банківська, господарюючих суб'єктів, інвестиційна тощо.

Реалізація цих домінант в умовах України повинна враховувати відповідний етап розвитку, економічний стан та певні «правила» функціонування фінансової системи і сприяти проведенню відповідних реформ, зокрема у фінансовій системі.

Фінансова політика реалізується відповідними органами з виконанням відповідних функцій, має напрями за певними ієрархічними рівнями суспільної, економічної системи, використовує методи та засоби регулювання. Ознайомлення з інформаційними джерелами з цієї проблематики, зокрема згідно з працями вітчизняних та зарубіжних учених, дозволило виокремити такі важелі фінансового регулювання, які реалізуються в напрямках регулятивної фінансової політики (рис. 1.).

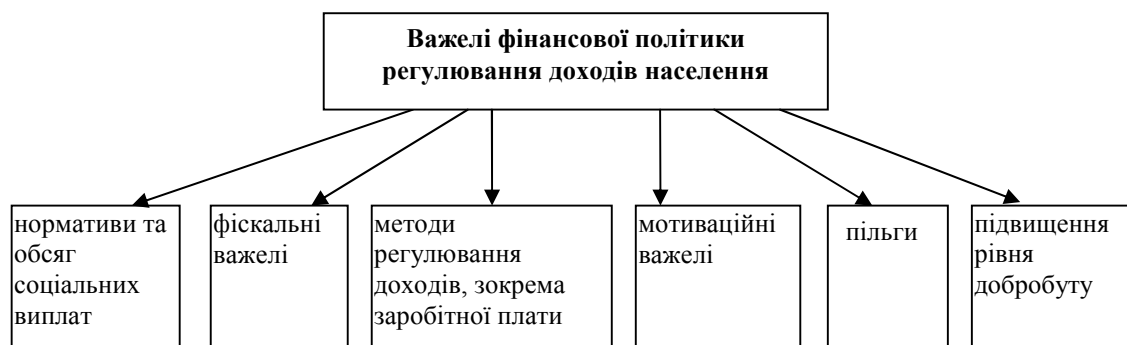

Рис. 1. Схема важелів фінансового регулювання доходів населення

Фінансова політика реалізується через відповідний механізм. Оскільки доміанти, що регулюють процеси формування доходів населення мають не лише суто фінансову природу, але й соціальну, дослідження виконаємо з врахуванням окремих соціологічних підходів.

У науковому доробку українських учених з цієї проблематики є праці Е. Лібанової, О. Ривака, де аналізуються схеми оптимального та ефективного використання фінансових ресурсів соціального спрямування для відповідних верств населення [1; 2; 3]. Необхідно зазначити, що проблема витрачання фінансових ресурсів з'ясується в зарубіжній та вітчизняній літературі вченими різних напрямів, крім економістів, зокрема фінансистами, також соціологами, філософами, юристами, демографами тощо. Це свідчить про комплексність та масштабність проблеми. У цьому дослідженні, крім суто фінансової складової цієї проблеми, з'ясуємо ще соціологічну. Саме соціологи досить часто з використанням інструментарію фінансової науки досліджують цю проблему, тому буде логічно обґрунтованим і доцільним виконати це дослідження з використанням доробку вчених соціологічного напрямку.

Розглянемо домінантні важелі регулювання доходів населення у сучасних реаліях у контексті забезпечення сталих темпів економічного зростання та проаналізуємо специфіку їх прояву в окремих зарубіжних країнах та в Україні, обґрунтуємо, наскільки можливо імплементувати зарубіжний досвід до сучасних реалій України.

Нормативи та обсяг соціальних виплат. У практиці реалізації соціальної складової фінансової політики в окремих країнах зустрічаються різні за значенням та сутністю нормативи, зокрема такі:

- рівень соціальних виплат щодо ВВП;
- мінімальна заробітна плата;
- рівень допомоги з безробіття;
- мінімальний розмір пенсії;
- інші нормативи з урахуванням специфіки розвитку.

Система фінансування соціального захисту, яка нині діє в Україні є поєднанням радянської та європейської моделі. Порядок виплат відповідним категоріям населення регулювався Законом "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" (2000 р.) та методикою затвердженою КМУ [4].

У ринкових умовах втручання держави в регулятивні процеси є зумовленою необхідністю. Якщо держава втрачає контроль над фінансовими потоками, то неминуче виникають кризові явища. Так було за часів великої депресії в 1929 – 1933 рр. в США, регіональних та світових фінансових криз кінця 90-х рр. XX та кінця першого десятиріччя XXI ст.

Сучасні російські вчені виділяють два напрями державної регулятивної політики доходів. Так, В. Кушлін основним напрямом вважає перерозподіл через державний бюджет шляхом диференційованого оподаткування окремих груп отримувачів доходів і соціальних виплат [5, с. 588]. Інші автори дотримуються думки, що основними напрямками регулювання доходів повинно бути визначення і коригування розмірів прожиткового мінімуму і на цій основі встановлення мінімальної заробітної плати, а також пенсій, стипендій тощо.

Щодо недержавних інституцій у напрямі регулювання доходів, то їх роль в економічній літературі висвітлена мало, але щодо специфіки України, то їх роль значна. Профспілки, політичні партії та їх блоки, окремі громадські організації можуть досить вагомо впливати на політику регулювання доходів. Так, останніми роками в умовах подолання фінансової кризи в деяких зарубіжних країнах різко зросла роль профспілок.

Намагання державних органів влади забезпечити гідний рівень життя населення сприяло стрімкому зростанню соціальних виплат та підвищенню соціальних стандартів.

Фіскальні важелі. Роль податків у формуванні доходів є важливим чинником, тому що від рівня податків та зборів, які сплачують фізичні особи залежить їх реальний дохід.

Протягом останніх трьох століть сформувалася низка теорій та концепцій щодо проблем оподаткування, зокрема і доходів населення.

Праці А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Мілля, Ф. Еджуорта, Ф. Рамсея, А. Аткинсона, Е. Канеграти, Дж.

Мірліза, П. Даймонда та інших зарубіжних учених заклали основи та розвинули теоретичні положення із принципів, чинників впливу, механізмів, моделей тощо ефективного та оптимального оподаткування.

П. Мойєс та Е. Шорокс у своїх працях вирішували проблему розподілу чистого доходу домогосподарств з використанням функції розподілу і довели, що “неможливо створити строго прогресивну податкову структуру для населення, яка б складалася з домогосподарств з різними потребами” [7, с. 59].

Дж. Хікс розробив підходи до взаємозв'язку праці і відпочинку, довівши, що вони є взаємодоповнюючими товарами і описуються закономірностями еластичності заміщення (компенсації).

Дж. Мірліз обґрунтував, що оптимальна форма податкових ставок на доходи індивідів залежить від двох основних показників: розподілу здібностей людей, яка розраховується в розробленій моделі, показниками дисперсії навичок, знань, чутливості вибору людей у системі координат

“праця – відпочинок” з врахуванням впливу чинника податкового навантаження [8, с. 175-208].

Вітчизняні вчені, які працюють у наукових центрах, академічних інститутах та навчальних закладах, також плідно досліджують питання з проблем оподаткування. Фундаментальні та прикладні розробки виконуються в Науково-дослідному центрі з проблем оподаткування при Національному університеті державної податкової служби України, Державній установі “Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України”, Інституту економіки промисловості Національної академії наук України, у фінансових структурах, підрозділах, навчальних закладах різного відомчого підпорядкування.

Методи регулювання доходів, зокрема заробітної плати. Як зазначає Б. Давидович, боротьба із бідністю, надання соціальної допомоги, підтримання рівня доходів вважається в США важливою метою соціальної політики» [10]. В США рівень і джерела доходів домогосподарств регулярно обстежуються при проведенні суцільних переписів населення один раз на десять років. Як джерело доходів досліджуються: заробітна плата, несільськогосподарський та сільськогосподарський дохід самозайнятих, доходи від власності, допомоги і компенсації, пенсії, приватна допомога, аліменти.

Основним і більш надійним джерелом даних про доходи населення в США є поточні обстеження населення. Вибіркова сукупність респондентів-домогосподарств ґрунтується на основі останнього перепису населення і охоплює населення усіх штатів і округу Колумбія. Це обстеження проводить Бюро переписів Міністерства комерції США щороку в березні, під час якого в 60000 домогосподарствах опитуються усі особи віком від 15 років і старше про розмір їх грошових доходів, отриманих у попередньому році.

У США державному регулюванню доходів населення приділяють великої уваги. Так, у 1981 р. без врахування державного регулювання різниця між 20% найбагатших домогосподарств і 20% найменш забезпечених могла б скласти 52,4 рази, але як стверджують К. Макконел і С. Брю з урахуванням державної політики доходів, після сплати податків, ця різниця склала лише 9,7 рази [10, с. 280].

Як приклад організації обстежень бюджетів домогосподарств у Європі буде цікавим досвід Франції. Обстеження доходів населення організовує Національний інститут статистики і економічних досліджень Міністерства економіки і фінансів. Також як і в США, анкетник значно орієнтований на використання даних про доходи домогосподарств, що декларуються у фіскальних органах з метою оподаткування.

На багатьох підприємствах Франції щотри роки укладається угода між адміністрацією та працівниками, згідно з якою у разі збільшення доходів підприємства виплачується винагорода до 1,5 тарифної ставки щорічно, але видається вона конкретному працівникові лише через п'ять років. Протягом цього періоду належна сума зберігається в банку на спеціальному рахунку, дохідний процент за якою не оподатковується. Така практика підвищує зацікавленість працівника не лише в якісній праці, але й довготривалому перебуванні у штаті підприємства.

Обстеження бюджетів домогосподарств у Великобританії здійснюється за допомогою анкетування. Усі дорослі члени домогосподарства заповнюють протягом двох послідовних тижнів щоденник витрат, у якому фіксують усі свої споживчі витрати відповідно до опитувальної анкети. Крім того, під час першого інтерв'ю з'ясовується наявність предметів тривалого використання і постійні витрати та сукупні доходи сім'ї. Вибірка домогосподарств для проведення обстежень організована так, що сім'ї мають однакову ймовірність потрапити до неї.

У зарубіжних країнах механізми регулювання структури заробітної плати мають відмінності. Так, у США, Франції, Іспанії, Нідерландах встановлення мінімальної заробітної плати регламентується на законодавчому рівні. У Болгарії, Греції розмір її формується у результаті узгодження на національному рівні між урядом, профспілками і підприємцями. В Італії, Німеччині, Великобританії встановлюються галузеві мінімуми заробітної плати, загальнонаціональна заробітна плата не регламентується. У США роботодавці не можуть приймати на роботу працівника, якщо не гарантують йому суму, встановлену законодавчо.

Мотиваційні важелі. Однією з важливих домінант фінансового регулювання є мотивація до утворення доходів. В економічній літературі є деякі погляди вчених з цієї проблематики як вітчизняних, так і зарубіжних авторів.

Узагальнюючи ці теоретичні розробки, запропоновано таку класифікацію (рис. 2).

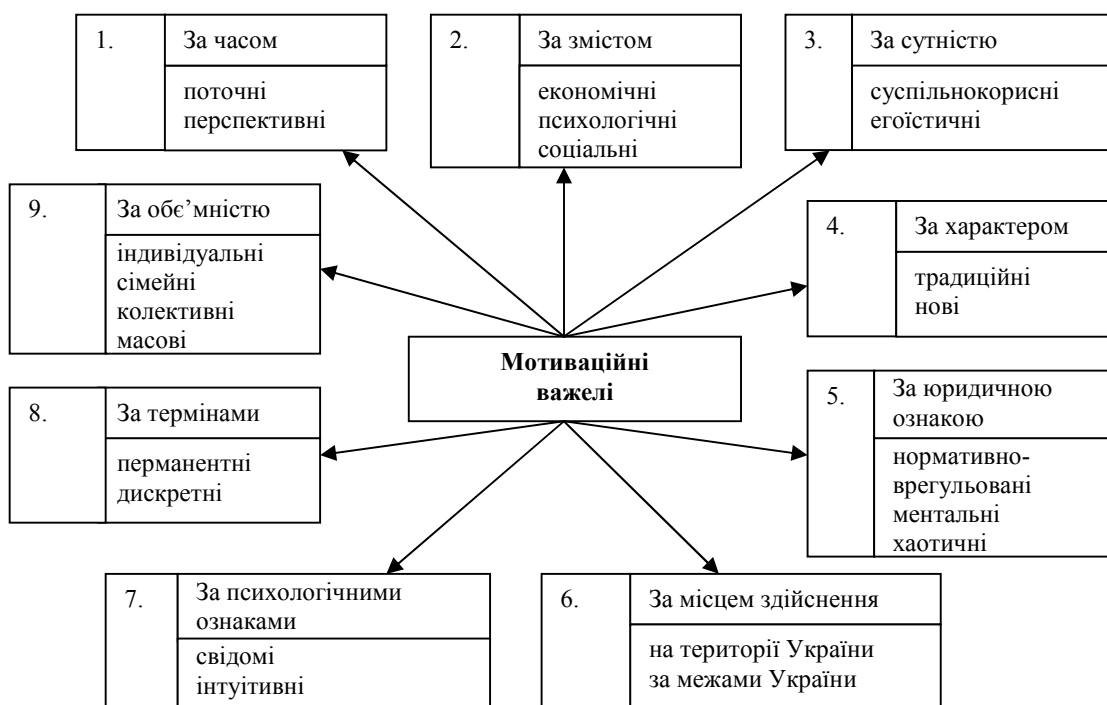

Рис. 2. Класифікація мотивів утворення доходів

Пільги. З'ясуємо специфіку виплати пільг за рубежом. У Росії існує значна кількість пільг, які надаються населенню за рахунок бюджетів різних рівнів. Так, за підрахунками фахівців їх налічується 156, які отримують 236 категорій населення. Специфіка оподаткування фізичних осіб, які займаються підприємницькою діяльністю в Росії, зокрема і виплата пільг, полягають у тому, що з 2002 р. ставки єдиного податку становлять 15% наявного доходу. Розрахунок суми єдиного податку здійснюється з урахуванням податкової ставки, значення базової прибутковості на одиницю основного фізичного показника (квадратний метр, торговельна площа, чисельність працівників тощо) кількості фізичних показників, що впливають на підприємницьку діяльність, а також збільшуючи або зменшуючи показники базової прибутковості, що визначаються загально від специфіки здійснення підприємницької діяльності.

У Литві особливість оподаткування малих і середніх підприємств залежить від статусу платника (юридична чи фізична особа) і якщо платник є фізичною особою, враховується вид його діяльності. Малі підприємства сплачують податки за ставкою 13%. Підприємці, що займаються індивідуальною трудовою діяльністю, сплачують особистий прибутковий податок за ставкою 29%. Спеціальний режим оподаткування, який має статус пільгового, поширюється на осіб, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю і не мають найманих працівників. Плата за ліцензію замінює особистий прибутковий податок. Цей режим поширюється на 25 видів промислової діяльності, 13 видів діяльності у сфері послуг, 6 видів торговельної діяльності.

Заслуговує на увагу досвід Японії щодо підтримки малого підприємництва. Особливістю японської підтримки малого бізнесу є збалансований механізм, який не пропускає перехід за межу, коли ця допомога призводить до неефективного витрачання коштів державного бюджету.

Проаналізуємо ситуацію з пільгами, які передбачені Законами України про Державний бюджет. Як свідчать дані, бюджет України на 2012 рік переобтяжений значною кількістю пільг і компенсацій. На кожного мешканця країни припадає більше одного випадку використання пільги. Основним недоліком системи надання пільг є те, що право на пільги використовує небідне населення, тоді як найменш захищені верстви населення позбавлені можливості скористатися своїм правом.

Підвищення рівня добробуту. Особливий напрям фінансового регулювання доходів населення, який притаманний цивілізаціям – підвищення рівня добробуту. Особливе розповсюдження він отримав у першому десятиріччі XXI ст. – у період подолання наслідків фінансової кризи. Нині в Німеччині формується новий тип інформаційного суспільства, і тут вагома роль віддається домогосподарствам, зокрема підвищенню рівня добробуту. Для практичної реалізації цього напрямку затверджуються програми з пріоритетом підвищення рівня соціального забезпечення.

Аналогічний підхід відстежується і в США, де значна увага надається освіті, що є основою розвитку нації. Так, згідно з оцінкою фахівців, збільшення терміну освіти в США на один рік призводить до збільшення ВВП на 5-15%.

Значної уваги підвищенню рівня добробуту останнім часом надають у Росії. На середину першого десятиліття XXI ст. частка державних витрат на освіту і професійну підготовку складає 4-4,5% від ВВП, що є недостатнім. В подальшому державні витрати на ці цілі повинні складати 7% від ВВП.

Щодо специфіки України в напрямі забезпечення рівня добробуту є розуміння у владних структурах підтримки інтелектуальної еліти, кваліфікованих фахівців, але обмежені фінансові ресурси, зокрема і бюджетні, не дозволяють робити це належно. Як наслідок – відтік “мізків” за межі України. Необхідно зазначити, що близько 3 млн. наших співвітчизників (за деякими даними до 5 млн.) працюють за межами України.

Отже, проведений аналіз засвідчує, що нині відбуваються трансформаційні процеси в напрямі доходів населення. За результатами виконаного дослідження можна так зіставити характеристику цих домінант (табл. 1).

Таблиця 1

Домінанти фінансової політики регулювання доходів населення

Домінанти	Основні характеристики	
	Країни ЄС, США, Японія	Україна
Нормативи та обсяг соціальних виплат	Обсяг соціальних виплат забезпечує належний фізіологічний рівень індивіда. Частка соціальних виплат у ВВП складає від 15,5 до 33,4%.	Обсяг соціальних виплат для окремих індивідів не забезпечує фізіологічного існування, а їх частка у ВВП не перевищує 13 %.
Фіскальні важелі	Особливістю системи оподаткування майже у всіх країнах Європи, Канади, США є шедульна схема, яка має до 6-ти градацій. Підтверджується принцип: ”багаті повинні платити більше”, діє розгалужена схема знижок для окремих верств населення.	З 2004 р. діяла єдина ставка оподаткування доходів фізичних осіб – 13%, з 2007 р. – 15%. Податковим кодексом прийнятим у 2010 р. Верховною Радою України цей підхід залишається без змін.
Методи регулювання доходів, зокрема заробітної плати	Розвинена схема заохочень до праці, премії, доплати в комерційних структурах та стабільна висока оплата праці для працівників бюджетних установ. Розгалужена перманентна схема моніторингу за доходами населення.	Тінізація економіки, недосконала система контролю за оплатою праці в комерційних структурах, незважаючи на 23 градації оплати праці у бюджетних установах, цей рівень залишається низьким.
Мотиваційні важелі	Розгалужена схема мотивацій психологічного, матеріального, духовного, адміністративного змісту. Ефективні механізми заохочень.	Нестабільна економічна і соціальна ситуація не сприяють формуванню довготривалих стимулів.
Пільги	Пільги мають адресну спрямованість. Рівень пільг загалом є обґрунтованим і забезпечує реальну соціальну підтримку адресатам.	Значна кількість пільг і необґрунтовано завищена чисельність отримувачів. Незначний рівень адресної спрямованості та недостатні обсяги пільгового забезпечення.
Підвищення рівня добробуту	Підвищення рівня добробуту є завданням загальнодержавного значення. Сформовано спеціальні програми комплексного фінансування щодо підвищення рівня добробуту нації.	Підтримка здійснюється дискретно, в основному завдяки коштам державного бюджету.

Джерело: розроблено автором.

Висновки. Фінансова політика регулювання доходів населення в зарубіжних країнах та в Україні має суттєві відмінності, які можна виокремити за такими ознаками:

- рівень суспільного розвитку;
- обсяги фінансових ресурсів, які можна витратити із державних фінансових фондів;
- ментальні прояви, які віддзеркалюють національні особливості;
- напрями реалізації.

Врахування цих відмінностей при використанні зарубіжного досвіду в Україні дозволить досягнути зростання дієвості фінансової політики.

Література

1. Лібанова Е.М. Трансформаційні процеси, соціальна стратифікація і перспектива становлення середнього класу / Е.М. Лібанова // Економіка і прогнозування. 2002. – № 2. – С. 34 – 60.
2. Ривак О. Соціальні видатки бюджету як джерело розвитку людського капіталу / О. Ривак // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 7. – С. 35 – 42.

3. Ривак О. Соціальні пріоритети розвитку економіки України / О. Ривак // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 3. – С. 20 – 24.
4. Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” 5.10.2010 р. – № 1768 – Ш // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
5. Государственное регулирование рыночной экономики: учебник / [Под общ. ред. В.И. Кушлина]. – М.: Изд-во РАГС, 2002. – 832 с.
6. Волгин Н.А. Доходы и занятость : мотивационный аспект [Текст] / Н.А. Волгин, В.И. Плакся. – М.: Луч, 1994. – 328 с.
7. Moyes P., Shorrocks A. The impossibility of progressive tax structure / P. Moyes, A. Shorrocks // Journal of Public Economics. – 1998. – № 69. – P. 59.
8. Mirlees J.A. An Exploration in the Theory of Optimum Income Taxation / J.A. Mirlees // Review of Economic Studies. – 1971. – №38. – P. 175 – 208.
9. Суринов А.Е. Доходы населения: опыт количественных измерений / А.Е. Суринов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 432 с.
10. Жуков А.Л. Пути оптимизации механизма регулирования заработной платы: дис. доктора экон. наук: 08.00.07 – Экономика труда / А.Л. Жуков. – М, 1999. – 352 с.